

ZİRAİ PRODÜKTİVİTE

Prof. Dr. Sabahaddin ZAIM*

Özet

Zaman içerisinde giderek azalsa da, günümüzde tarım kesiminin Türkiye'de gayri safi milli hasıla içerisinde önemli bir yekun tuttuğu, toplam işgücünün de önemli bir bölümünü bünyesinde barındırdığı açık bir gerçektir. Dolayısıyla, vatandaşların özellikle de tarım ile meşgul olanların refah seviyelerinin artırılması söz konusu ise, dikkatlerin tarım sahasına çevrilmesi mecburidir. Türkiye'de dikkatlerimizi tarım yönüne çevirmezsek, tarım sahasında verimi, satın alma gücünü, refah seviyesini artırmazsak, büyük sosyal patlamalara meydan verebiliriz. Bu yüzden, Türkiye'nin sosyal ve iktisadi politikasının mihrakının bu yana kaydırılması mecburidir.

Abstract

Even though its importance decreases from day to day, it is clear that the agricultural sector in Turkey has a big share in GNP, and also a noteworthy part of the labour force consists of agricultural workers. So, if we are talking about the welfare of citizens, especially agricultural workers, we must focus on agricultural sector. Otherwise, we can not increase productivity, welfare level and purchasing power in agricultural sector, and the country might come across big social explosions. That's why, we should shift the Turkey's social and economical policies into this direction.

GİRİŞ

Prodüktivite mefhumu, hep bildiğimiz gibi dilimizde terim itibariyle dört şekilde ifade edilir: Prodüktivite, verimlilik, müstahsiliyet ve üretkenlik. Dördü de aynı manaya gelir. Eski adı müstahsiliyetti, bilahare verimlilik oldu. Enternasyonel adı prodüktivite, yeni terimi de üretkenliktir. Şu halde, hangisini

* Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

tercih edelim? Bunlar aynı tabirler olup, aynı mânâyı taşırlar. Ancak, ülkemizde bu mefhumu adı içinde barındıran teşekkülün resmi adı Milli Prodüktivite Merkezi olduğuna göre, prodüktivite tabirini benimsemek uygun olacaktır.

Prodüktivite mefhumu, genel olarak istihsale katılan unsurlar ile istihalden elde edilen hasıla arasındaki oran şeklinde ifade edilir. Bu manadaki prodüktiviteyi ya fiziki olarak, yani istihalden elde edilen hasılanın fiziki üniteleriyle, bu istihsale katılan fiziki istihsal unsurlarının mukayesesi şeklinde ele alabiliriz. O zaman fiziki prodüktiviteden söz edilir veyahut da elde edilen hasılanın para ile değeri ele alınır ve bununla istihsale katılan unsurlar arasında bir orantı veya münasebet araştırılırsa, o vakit de bir kıymet prodüktivitesinden söz edilir.

Hangi prodüktivite mefhumu ele alınır sa alınsın, ister fiziki anlamda, ister kıymet anlamında, prodüktivite kavramı da üç kademe içinde incelenmektedir: İşyeri seviyesinde, işkolu seviyesinde ve milli seviyede olmak üzere. Şu halde, prodüktiviteden bahsedildiği zaman bir işletmenin prodüktivitesi söz konusu olabilir, bir işkolu prodüktivitesi söz konusu olabilir, yahut da bir ülkenin tümü üzerinde, bilhassa milletlerarası mukayeselerde milli prodüktiviteden söz edilebilir. Örneğin, Türkiye’de ziraatın bahçe ziraatı kesiminde, bahçe ziraatının filan kesiminde diye tali kollar itibarıyla prodüktivite ölçümü, araştırması yapılabilir. Bu işkolundaki prodüktivitenin eksik veya fazla oluşunun sebepleri incelenebilir.

Bu üç kavrama göre prodüktivitenin ölçüm metotları da farklı olacaktır. Eğer, işyeri seviyesinde prodüktiviteden söz edersek, işyeri içinde belirli istihsal unsurları söz konusu olduğuna göre, her istihsal unsuru için, eğer işyerindeki istihsal mütecanis ise, fiziki prodüktivite için genel ölçüm yapılabilir. Tabii, ayrıca işyerlerinde kıymet prodüktivitesinden de söz edilebilir. Fakat, işkolu seviyesinde prodüktiviteyi toplam olarak ele aldığımız zaman bilmeçburiye, ekseri ahvalde kıymet prodüktivitesine gitmek zorunda kalırız. Çünkü, bir işkolundaki istihsal unsurları mütecanis değildir. Hele milli seviyede olduğu zaman, zarureten mefhum kıymet prodüktivitesi olarak karşımıza çıkar.

Bu durum karşısında ölçüm metotlarında çeşitli istihsal unsurlarını ele alabiliriz. Malumlarınız olduğu şekilde, iktisadi faaliyette istihsale katılan unsurlar teorik anlamda dördttür; emek, sermaye, tabiat (yani arazi) ve teşebbüs şeklinde. Biz bunu biraz daha kategorileştirirsek; emeğin kapsamına gerek işçi olarak çalışanları, gerek müteşebbis olarak çalışanları katabiliriz. Diğer yandan, arazi üzerinde emeğini arz eden insanlar bir hammadde kullanacaktır. O

takdirde, hammadde ve malzemenin randımanı söz konusu olacaktır. İstihsale emeğini katan insan belirli bir toprak içinde belirli hammadde ve malzemeleri belirli bir istihsale sarf etmek istediği zaman, bir takım alet, vasıta, hayvan kullanacaktır. Böylece, sermaye üniteleri aynı olarak girecektir veya bunların nakdi tutarı söz konusu olacaktır.

Makine olarak, alet olarak, hayvan olarak, bu üniteler istihsale girdiği zaman, bunların belirli bir hacim içinde bir optimum seviye içinde dengeleştirilmesi söz konusu olacaktır. Binaenaleyh, işletmenin hacmi, büyüklüğü de prodüktivitenin tayininde bir unsur olarak ortaya çıkacaktır. Bunların herhangi birini prodüktivite ölçümünde esas alabiliriz. Binaenaleyh, istihsale katılan insan miktarını alarak, bu insan miktarı ile hasıla arasında bir oran kurulabilir. Umumiyetle prodüktivite ölçümlerinde daima karşılaştığımız metot, insan unsuru ile prodüktivitenin ölçülmesi halidir. O zaman da;

$$\text{Prodüktivite} = \frac{\text{İstihsalden elde edilen hasıla (Belirli bir süre içinde)}}{\text{Çalışılan iş süresi toplamı}}$$

olur. Pay kısmındaki hasıla miktar olarak ifade edilirse fiziki prodüktivite, kıymet olarak veya lira/dolar vs. üzerinden yapılırsa kıymet prodüktivitesi olarak ortaya çıkmış olur.

Fakat, prodüktivitenin emek unsuru ile ifade edilmesi veya ölçülmesi, hiçbir zaman bu kavramı sadece emek unsurunun meydana getirdiği anlamına gelmez. O bakımdan, ekseriya emek prodüktivitesi dendiği zaman, tatbikatta emek birimi ile ifade edilen toplam prodüktivite kastedilir. Yoksa, prodüktiviteyi meydana getiren unsurlar arasındaki hammadde ve makinenin randımanı söz konusudur, arazinin randımanı söz konusudur, müteşebbisin müessiriyeti söz konusudur, işçinin verimi söz konusudur. Hepsi birleşir, sonunda toplam olarak bir mefhum karşımıza çıkar, buna biz prodüktivite deriz. Bunu ister emek unsuru ile, ister alet ile ölçelim, ister koşum hayvanına göre, ister enerjiye göre ölçelim, netice değişmez. Daima toplam prodüktiviteyi belirli bir istihsal unsuru ile ifade etmiş oluruz.

Dolayısıyla, prodüktivitede istihsale katılan unsurların paylarını aramak söz konusu olursa, o takdirde bunların katkılarını, katma değer paylarını aramak gerekir. Umumiyetle ölçümlerden emek ünitesi kullanılmasına rağmen, bu

ancak mukayesede kolaylık bakımından (her işletmede emek standart unsur olduğundan) ele alınmaktadır.

Fakat, tatbikatta çeşitli ülkelerde, önemli olan duruma göre prodüktivite ölçümleri için kullanılan unsur değiştirilebilir. Bilfarz, tarım sahasında iki ayrı işletme kurulacaksa, birinde yabancı ülkelerden makine, alet ithali suretiyle döviz sarfı gerekirse, öbüründe yerli malzeme ile iş yapılabilecekse, dövizin kıt olduğu gelişen ülkelerde peka bu iki üniteden elde edilecek hasılanın kıymet toplamı ile bu ünitelere katılacak döviz miktarları bir prodüktivite ölçüm unsuru olarak ele alınabilir. O zaman, kıt olan döviz daha az sarf edip, buna karşılık daha çok hasıla ve katma değer sağlayan üniteye yatırımı sevk etmiş duruma gireriz. Şu halde, ölçüm metotları bakımından belirli standart bir unsur yoktur. Emek ünitesinin kullanılması, mukayese kolaylığı bakımındandır. Ama, her ünite kullanılabilir ve mühim olan nokta, kullanılan ünitenin, prodüktivitenin tümünde tayin eden tek unsur manasına gelmeyeceğidir.

Üçüncü noktamız; prodüktivite konusu bugün için ülkelerin iktisadi kalkınmasında hayat seviyesini tayin eden unsur olarak önem arz etmektedir. Hepiniz bilirsiniz ki, bütün dünya ülkeleri kıyasıya bir iktisadi kalkınma mücadelesi içindedir. Her devlet, vatandaşının refah seviyesini artırmaya gayret etmektedir. Refah seviyesi nasıl artar? İnsanların refahını tayin eden unsurlar bellidir. Yiyecek, giyecek, barınma, sağlık, eğitim, güvenlik. Bu altı bölüm içinde sağlanan malzeme ve maddeler, miktar ve kalite itibarıyla ne kadar fazla olursa, o cemiyetteki halkın refahı o nispette yüksek olur, denir. Bunların miktarının ve kalitesinin artırılması ise, istihsalin çoğaltılması ile kabildir. Dikkat buyurun, istihsal tabirini kullandım. İstihsal nasıl çoğaltabiliriz? İki şekilde çoğaltabiliriz: Birincisi, istihsale katılan istihsal ünitelerinin artırılmasıyla (bir istihsal unsuru olan insan bakımından ele alırsak, insan miktarının çoğaltılmasıyla); ikincisi de, istihsale katılan beher insan başına elde edilen hasılanın çoğaltılmasıyla.

Birinci konu, her ülkede bir istihdam, insangücü ve işgücü meselesini karşımıza çıkartır.

İkinci konu, karşımıza prodüktivite meselesini çıkartır. İki beraber yürür, aralarında karşılıklı fonksiyonel münasebetler mevcuttur. Şöyle ki, bir ülkenin iktisadi kalkınmasına maddi ve beşeri kaynaklar katılır. Beşeri kaynak, insan faktörü; maddi kaynaklar, yer altı, yerüstü imkanlardır. Bu kaynakları en verimli, optimum şekilde kullanabilirsek, ülkenin kalkınma hızı mevcut potansiyeline göre azamiye çıkmış olur. İnsan kadrosu için de bir ülke mevcut

nüfusunun işgücüne katılma payını yükseltebiliyorsa, yani işgücü iştirak nisbeti (İİN) artabiliyorsa, işgücünün istihdama katılma oranı yüksek oluyorsa, daha doğrusu işgücünün tamamı istihdam edilebiliyorsa, o takdirde bir tam çalıştırma halinden bahsedilir. Bu durumda, beşeri faktörlerin tamamı istihsale olduğu gibi katılmıştır, deriz. Ama bu bir limittir, yeryüzünde hiçbir ülkede işgücünün yüzdeyüzü pratik olarak istihdam edilemez. Dinamik gelişim sürecinde daima küçük bir marj kalacaktır. Bu işsizlik halidir.

Binaenaleyh, Türkiye gibi gelişen memleketlerde, bilhassa işsizlik, gizli işsizlik, mevsim işsizliği halleri, emek arzı ile talebi arasındaki dengesizliği veyahut da işgücünün, yani mevcut beşeri potansiyelin tamamının iktisadi sahaya ve istihsale katılamadığını ifade eder. Böyle bir durum varsa, evvela bu beşeri faktörün mümkün merteye daha büyük bir kısmını istihsale katmak suretiyle, beher ünitenin istihsale katkısı artamasa dahi, ünitelerin artması suretiyle istihsal toplamını çoğaltabiliriz. Arz ettiğim gibi, bu husus bir istihdam politikasını gerektirir ve planlama politikalarında bir bölüm olarak ele alınır. Fakat, bir ülkede işgücünün istihdamını artırma imkanları, bilhassa nüfusun işgücüne katılma payını artırma imkanları, uzun vadeli bir meseledir, biyolojik yapı ile ilgilidir ve cemiyetin sosyal bünyesinin ağır işleyişine tabidir.

Ondan dolayıdır ki, iktisadi kalkınmayı hızlandırmak isteyen ülkeler, bu birinci faktör üzerinde dururken, onun hemen yanında ve ondan evvel her insanın istihsale olan katkısını artırmayı hedef tutmuşlar, böylece produktivite konusu istihdama tekaddüm eder bir hale gelmiştir. Çünkü, bütün ülkelerde bugün milli gelirin tamamını ve nüfus başına geliri artırmak amaçtır. İki iki farklı kavramdır ve farklı gaye taşır. Bugün Hindistan'ın milli geliri Hollanda'dan yüksektir. Milli gelirin yüksekliği devletin gücünü, askeri, siyasi, iktisadi potansiyelini gösterir. Fakat, vatandaş refahını ifade etmez. Buna mukabil, nüfus başına gelirin artması, vatandaşın refahının arttığına delildir ve bir ülkede nüfus başına sabit fiyatlarla gelirin artışı ancak bir halde mümkündür. O da produktivitenin artması halinde.

Şu halde, Türkiye için, Türkiye'nin toplam gelirini artıralım dersek, nüfus ve istihdam politikası ile, işsizlik meselelerini halletmekle bu hedefe varabiliriz. Fakat, Türkiye'de vatandaşın refahını çoğaltalım, hayat seviyesini yükseltelim dediğimiz anda, nüfus başına düşen sabit fiyat ile geliri, yani reel satın alma gücünü artırmak sözkonusu olacaktır. Nüfus başına satın alma gücünü artıran da, milli produktivite artışıdır. Yahut tersinden ifade edelim; bir ülkenin kaba

hatlarıyla milli produktivitesini, nüfus başına sabit fiyat ile gelir artışı şeklinde ifade eder ve ölçeriz.

Bundan dolayıdır ki, çağımızda bütün ülkeler refah seviyesini artırmak suretiyle cemiyetteki sosyal huzursuzlukları bertaraf etme endişesi ile produktiviteyi, yani fert refahını çoğaltma amacına yönelmişlerdir. Tabiatıyla, nüfus başına aritmetik ortalama gelirin artması, refahın arazinin değişik istihlal ünitelerine tahsisi söz konusu olduğu zaman, arazinin verimini artırma bakımından bu yapıya uygun istihlal imkanlarının düzenlenmesi söz konusu olur.

Binaenaleyh, Türkiye gibi gelişen memleketlerde, bilhassa işsizlik, gizli işsizlik, mevsim işsizliği halleri, emek arzı ile talebi arasındaki dengesizliği veyahut da işgücünün, yani mevcut beşeri potansiyelin tamamının iktisadi sahaya ve istihsale katılmadığını ifade eder. Böyle bir durum varsa, evvela bu beşeri faktörün mümkün merteye daha büyük bir kısmını istihsale katmak suretiyle, beher ünitenin istihsale katkısı artmasa dahi, ünitelerin artması suretiyle istihlal toplamını çoğaltabiliriz. Arz ettiğim gibi, bu husus bir istihlal politikasını gerektirir ve planlama politikalarında bir bölüm olarak ele alınır. Fakat, bir ülkede işgücünün istihdamını artırma imkanları, bilhassa nüfusun işgücüne katılma payını artırma imkanları, uzun vadeli bir meseledir, biyolojik yapı ile ilgilidir ve cemiyetin sosyal bünyesinin ağır işleyişine tabidir.

Ondan dolayıdır ki, iktisadi kalkınmayı hızlandırmak isteyen ülkeler, bu birinci faktör üzerinde dururken, onun hemen yanında ve ondan evvel her insanın istihsale olan katkısını artırmayı hedef tutmuşlar, böylece produktivite konusu istihdama tekaddüm eder bir hale gelmiştir. Çünkü, bütün ülkelerde bugün milli gelirin tamamını ve nüfus başına geliri artırmak amaçtır. İkisi iki farklı kavramdır ve farklı gaye taşır. Bugün Hindistan'ın milli geliri Hollanda'dan yüksektir. Milli gelirin yüksekliği devletin gücünü, askeri, siyasi, iktisadi potansiyelini gösterir. Fakat, vatandaş refahını ifade etmez. Buna mukabil, nüfus başına gelirin artması, vatandaşın refahının arttığına delildir ve bir ülkede nüfus başına sabit fiyatlarla gelirin artışı ancak bir halde mümkündür. O da produktivitenin artması halinde.

Şu halde, Türkiye için, Türkiye'nin toplam gelirini artıralım dersek, nüfus ve istihlal politikası ile, işsizlik meselelerini halletmekle bu hedefe varabiliriz. Fakat, Türkiye'de vatandaşın refahını çoğaltalım, hayat seviyesini yükseltelim dediğimiz anda, nüfus başına düşen sabit fiyat ile geliri, yani reel satın alma gücünü artırmak sözkonusu olacaktır. Nüfus başına satın alma gücünü artıran

da, milli produktivite artışıdır. Yahut tersinden ifade edelim; bir ülkenin kaba hatlarıyla milli produktivitesini, nüfus başına sabit fiyat ile gelir artışı şeklinde ifade eder ve ölçeriz.

Bundan dolayıdır ki, çağımızda bütün ülkeler refah seviyesini artırmak suretiyle cemiyetteki sosyal huzursuzlukları bertaraf etme endişesi ile produktiviteyi, yani fert refahını çoğaltma amacına yönelmişlerdir. Tabiatıyla, nüfus başına aritmetik ortalama gelirin artması, refahın sağlanmasına yetmez. O zaman bu gelişmenin çeşitli sosyal siyaset tedbirleriyle tamamlanması gerekir. Ancak o zaman bir refah ekonomisi politikası gerçekleşmiş olur. Şu halde görülmüyor ki, produktivite konusu ülkenin hem iktisadi kalkınması ve hem de sosyal dengeli kalkınması ile ilgili bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Madem ki produktivite artışı bu kadar önemlidir, bunu nasıl artırabiliriz? hangi unsurlar produktiviteyi artırır? suali karşımıza çıkıyor. Türkiye'nin iktisadi, beşeri, sosyal hayatı içinde ziraatın kapladığı yer üzerinde fazla durmaya lüzum yok. Nüfusumuzun beşte ikisi tarım kesimi üzerinde ve köylerde yaşamakta, işgücünün % 40-45'i tarım kesiminde istihdam edilir görünmekte (istihdam edilmektedir diyemiyorum), buna mukabil ülkenin milli gelirinin son 50 yıl içinde gittikçe azalan bir payı, % 50'den % 18'e kadar inen bir kısmı, ziraattan elde edilmektedir. Vatandaş olarak memleketimizin refah seviyesini artırmak söz konusu olduğu zaman, işgücünün % 40'ı tarım kesiminde bulunduğuna göre, Türk halkının refahını artırmak için tarım kesimindeki vatandaşın satın alma gücünü artırmak, demek ki şarttır.

Ben her zaman şu nokta üzerinde duruyorum, bilhassa Türkiye'de bugüne kadar tarım kesimi dışındaki gelir kaynakları ve istihsal faktörleri üzerinde çok durulmuştur. Bilhassa, sanayi kesimindeki işçi meseleleri ve ücretler üzerinde gerek devlet mevzuatı yönünden, gerek kendi kendine yardım mekanizması, yani demokratik sistemdeki sendikalar bakımından durulmuş, bu gelir grubu kafi derecede himaye edilmiştir. Artık Türkiye'de dikkatleri tarım sahasına çevirmek mecburiyetindeyiz. Bendeniz bu sözleri daima sendikacılara söylüyorum. Çünkü, Türkiye'de dikkatlerimizi tarım yönüne çevirmezsek, tarım sahasında verimi, satın alma gücünü, refah seviyesini artırmazsak, büyük sosyal ihtilaflara meydan verebiliriz.

Bugün sendikacılığın, toplu pazarlığın, grev hakkının, yani müessesevi iş piyasasının ancak tarım dışı kesimlerinde uygulanabildiğini görüyoruz. Tarım sahası tabii iş piyasası halindedir. Yani, piyasa kanunlarına terk edilmiş vaziyettedir. Devlet'in ve teşkilatlanmış mesleki organların müdahalesi

yetersizdir. O bakımdan tarım kesimi üzerinde durmak bugün için hayati bir konudur ve biz Türkiye'nin sosyal ve iktisadi politikasının mihrakını bu yana kaydırmaya mecburuz.

Türkiye'de tarım sahasında prodüktiviteyi artırmak söz konusu olunca, karşımıza prodüktiviteyi artıran unsurlar nelerdir? suali çıkmaktadır. Birincisi, mekan unsuru, tabiat unsuru, yani arazi unsurudur. Türkiye'de arazi ile ilgili çeşitli problemler mevcuttur. Bunları şu kategoriler içerisinde özetlemek kabildir. Evvela, arazinin miktarı bir problemdir. Türkiye'de genel nüfus yoğunluğu toplam yüz ölçümüne nazaran bir başka anlam ifade eder. Ziraate tahsis edilebilen topraklar için de yoğunluk bir başka anlam ifade eder. Dolayısıyla, ziraate tahsis edilebilen ekim, dikim, hayvancılık için uygun toprak miktarının artırılması meselesi, birinci problem olarak karşımıza çıkar.

İkincisi, Türkiye'de ziraat dediğimiz zaman, bu toprağın tabii olduğu hava şartları, yağış durumları, iklim durumu, sulama şartları karşımıza çıkar. Umumiyetle Türkiye'de hava şartlarının, yağış durumunun, sulama şartlarının yetersizliği dikkate alınırca, bu bakımdan toprak miktarı az olmakla birlikte, toprağın prodüktiviteyi artırıcı tabii faktörlerinin de yetersiz olduğu ve bunun üzerinde ciddi çalışmalar yapmak gerektiği hususu karşımıza çıkar. Toprağın tabii kudretinin yeterlilik veya yetersizliğini bir başka yönden arzuya uğratan erozyon problemi karşımıza çıkar. Toprağın aşınma meselesi, arazi verimini ele aldığımız zaman karşımıza çıkan bir başka problem olarak tezahür eder.

Arazinin uzun yıllar çeşitli bölümlerde, çeşitli kesimlerde, çeşitli istihsal ünitelerinde gübreleme yapılmadan, teknik beslenmeye maruz kalmadan tabii halde istihsale katılması, birçok toprakların yorgun hale düşmesini intaç edebilir. Toprağın birçok yerlerde tuzlanmalar, asitlenmeler ile tabii yapısının bozulması meselesi, zahirde fazla gibi görünen toprak ve arazi miktarının yapısının düzenlenmesi ve istihsale uygun bir hale getirilmesi meselesini karşımıza çıkartır. Arazinin topoğrafik yapısı, yine arazinin verimini artırmak söz konusu olduğu zaman üzerinde durulması gereken bir başka problemi karşımıza çıkartır. Karadeniz kıyılarını düşünelim; bunların istihsale olan etkisi her zaman değiştirilebilir unsurlar değildir, ama bilhassa yeni topraklar kazanılması gerektiği zaman ve arazinin değişik istihsal ünitelerine tahsisi söz konusu olduğu zaman, arazinin verimini artırma bakımından bu yapıya uygun istihsal imkanlarının düzenlenmesi söz konusu olur.

Arazinin bu fiziki ve tabii düzeni yanında, hukuki, mülkiyet ve tasarruf yönünden olan durumu da arazinin verimi üzerinde tesir icra eder. Arazinin

parçalanmış olması, yani aynı sahip elinde bulunan toprakların parçalı halde bulunması, işletme ünitesinin optimum cesamette kurulmasını önleyici problem olarak karşımıza çıkar ve arazinin verimini etkileyen bir faktör olur.

Arazinin mülkiyeti, tasarruf rejimi, aynı şekilde arazinin randımanına tesir eden bir problem olarak karşımıza çıkar. Şu halde, tarım sahasında prodüktiviteye tesir eden birinci unsur arazidir dediğimiz zaman, arazinin, toprağın randımanını artırmak lafını ettiğimiz vakit, karşımıza bütün bu problemler çıkacaktır. Bütün bunların müspet şekilde düzenlenmesi arazinin randımanını artırıcı bir tesir icra edecek ve prodüktivite artışındaki birinci unsuru bize kazandıracaktır.

Arazi ile ilgili çalışmaların hemen bitişiğinde bu sefer emek unsuru karşımıza çıkacaktır. Emek, arazide, tarım sahasında çalışan insan faktörü demektir. İnsan faktörünün, yani insanın müessiriyetini (ingilizce efficiency'ye karşılıktır) artırmak gerekecektir. Umumiyetle maddi unsurlarda randıman tabirini, beşeri unsurlarda müessiriyet tabirini, hepsinin toplamı için prodüktivite terimini tercih ediyorum.

Şu halde arazinin randımanını, yukarıda anlattığımız unsurlarla çoğaltmaya çalışırken, emeğin de müessiriyetini artırmamız gerekecektir. Yani, emeğin katkı payını artırmak icap edecektir. Emeğin katkı payı üç şekilde artar: İnsanın bedeni gücünü artırarak, fikri gücünü artırarak ve gönül gücünü artırarak. İnsanın bedeni gücünü artırmak bizi bir takım problemlerle karşı karşıya getirir. Ziraat sahasında köylerdeki halkın beslenme meselesi, sağlık meselesi, gelir seviyesi meselesi, mesken durumu, çalıştığı fiziki şartlar, çalıştığı arazi, toprak ile mesken arasındaki mesafe, bu çalıştığı yere nakil meselesi. Bütün bunlar, eğer bir ülkede iyi düzenlenmemiş ise, o ülkede halkın bedeni gücü zayıf kalacaktır. Şu halde, bu faktörleri bir an için şöyle düşünelim. Bir nevi ceteris paribus olarak (yani diğer faktörlerin hepsi bir an için eşit olsa), öbürü zayıf ise prodüktivite farklı olacak demektir. Binaenaleyh, beslenme konusu, sağlık konusu, köylerdeki sıtmalar konusu, bataklıkların kurutulması, arazilerin toplanması, köylerin reorganizasyonu, mesken şartları ile istihlal sahaları arasındaki münasebetlerin düzenlenmesi konusu karşımıza çıkıyor.

Bu nokta her faktörde söz konusu olacaktır. Bu da şunu gösterir ki, prodüktivite meselesi cemiyetin bütün yapılarıyla daima bizi her an karşı karşıya getirmekte ve her faktör bir diğer faktör ile ilişki halinde bulunmaktadır. Onun için prodüktiviteyi artırma çalışmalarını belirli bir faktör üzerinde durarak halletmek kabil değildir. O bakımdan, prodüktivitenin artırılması topyekün

sistemli ve planlı bir çalışma ile ancak mümkün olabilir. Bundan dolayıdır ki, produktivite nazlı bir kavramdır ve o yüzden birçok ülke bunu artırmak istemesine rağmen, başarıyı kolay kolay sağlayamamaktadır.

Şu halde, görüldüğü gibi bu konularda mikro ve makro çalışmalara ihtiyaç olacaktır. Yani, bir işletme ve işyeri ünitesinde yapılabilecek işler vardır. Devlet çapında, köy çapında, vilayet çapında bölge çapında halledilmesi gereken meseleler vardır. Eğer, bunlar karşılıklı denge halinde ele alınırsa, bilhassa toplum kalkınması faaliyetleri içinde mütalaa edilirse, o vakit produktivitenin artırılması kolaylaşır. Yoksa, meseleyi sadece devlet ele alsın, halletsin dersek olmaz. Sadece işletme içinde meseleyi halletmemiz kabil olmaz. Çünkü, hadise birbirine bağlı vaziyettedir.

Bedeni güç yanında, fikri güç söz konusu olur. Fikri güç eğitim ile gelişir. Burada da genel eğitim, teknik ve mesleki eğitim söz konusudur. Bu teknik, mesleki eğitim, hatta genel eğitim de formel eğitim ve mektep dışı eğitim şeklinde ele alınabilir. Türkiye'de bugüne kadar ziraat sahasına el atılmamıştır. Tarım dışındaki sektörlerde eğitim konusunu halletmek hususunda gerek planlama çalışmaları içinde, gerek Bakanlıklararası Koordinasyon faaliyetleri içinde, kifayetsiz de olsa bir takım adımlar atılmış vaziyettedir. Fakat, tarım sahasının büyüklüğü, cesameti daima bu sahadaki müteşebbisleri korkutmakta ve hareketi geciktirmektedir, ama hareketi yapmak lazım gelecektir.

Dolayısıyla, tarım sahasındaki genel eğitim, tabiatıyla umumi maarif politikası ile, ilkokul davası ile, bölge okulları kurulması ile, yatılı okullar kurulması ile vs. ilgilidir. Öbür yandan, mesleki eğitim konusu hep bildiğiniz gibi ziraat okullarının kurulması ve bunların geliştirilmesi ile teknik elemanların halk içinden çıkarılıp, tekrar halk içinde istihdamı ile mümkündür. Ama, bu sahada bugüne kadar ciddi, kifayetli bir çalışma yapıldığını iddia edecek durumda değiliz. Bunun dışında, bilhassa okul çağı dışında veya okul dışında bulunan insanların eğitimi mesleki bakımdan büyük önem arz etmektedir.

Bugün çağımızda kitlelerin, bilhassa okul dışındaki eğitimlerle, istihsalde müessiriyetini artırma yolu tercih edilmektedir. Çünkü, istihsal hayatı daimi değişikliklere maruz kalmaktadır. Teknolojik çağda yaşıyoruz. Teknolojinin en az girdiği tarım sahasında dahi, daima değişik bilgiler, değişik tekniklerin kullanılması söz konusu olmakta, klasik eğitim, okul eğitimleri buna adım uyduramamaktadır. O bakımdan, formel eğitimi devamlı buna uydurmak gerektiği gibi, esas formel eğitim dışında devamlı olarak mektep dışı seminer, konferans çalışmalarıyla, pratik, tatbiki eğitim faaliyetleriyle çalışan insanların

gücünü artırmak gerekir. Bu misal, reñberinden işletmenin müdürüne kadar, hepsi için söz konusudur.

Fikri güç dışında üçüncü güç, gönül gücüdür. Bu da insanın çalışma şevk ve arzusunu ifade eder. Eğer, biz bir işletme içinde, bir köyde, bir cemiyette, halkı beslések, pehlivan gibi yapsak ve insanları bilgi ile doldursak, hepsi cin gibi olsa dahi, eğer bu insanların arasında beşeri münasebetler bozulmuşsa, bir ünite içinde alt ve üst durumdaki elemanlar veya komşu münasebetleri veya özel, yarıcı, ortakçı, kiracı münasebetleri içinde bulunan insanlar veya aynı aile ünitesi içinde çalışan ana, baba, kardeş çocuklar arasında çalışma morali, karşılıklı sevgi münasebetleri, ahengi sağlanamamışsa, bu taraf bozursa, bütün önceki çalışmalar bir anda sıfıra münce olur. Bu durum, tabiatıyla mikro çalışmalarla da halledilemez. Buna cemiyetin bütün yapısını katabilirsiniz. Konu particilik sınırına kadar gidebilir.

Eğer, cemiyette, köylerde, zirai ünitelerde çeşitli ideolojik akımlarla, parti görüşleriyle, aile kavgalarıyla, kan davalarıyla, toprak meselesiyle halk birbirine girmişse, dedikodular, gruplaşmalar meydana gelmişse, mevcut maddi ve fikri faktörlerden layıkı ile istifade edemeyiz. O zaman sosyolojik ve psikolojik yönden bu hadiseye eğilmemiz ve cemiyetteki bu ahengi düzeltmeye çalışmamış şart olur.

O zaman diyebiliriz ki, diğer faktörler aynı kalmak şartı ile, hangi ünite, bölge, kasaba, köylerde ve cemiyette bu ahenk daha iyi sağlanabilmişse, orada verim artacaktır. O bakımdan, gönül gücü ilk anda bize laf gibi gelirse de, prodüktivite artışında gönül gücünün, insan çalışma şevk ve arzusunun, heyecanının artması son derece önemlidir. Bu havayı meydana getirebilmek, buna isterseniz milli şuur deyiniz, ister iş ahlakı deyiniz, ister vatandaşlık şuur deyiniz, hangi yönden alırsanız alınız, bütün dava fertlerde çalışma arzu ve şevkini uyandırabilmektir.

Şu halde görülüyor ki, bu üç konunun hepsi makro konulara giriyor, ama işletme içinde, küçük çiftlik içinde, bir aile birimi içinde yapılacak işler vardır, bunların üzerinde durmak suretiyle emeğin müessiriyetini artırabiliriz.

Üçüncü faktör, sermaye unsurudur, dedik. Sermaye unsuru içinde tarım sahasında iş hayvanları başta gelir. Çünkü, Türkiye'de tarımdaki sermayenin içinde bugün alet ve makine faktöründen daha fazla, canlı sermaye unsuru kullanılmaktadır. Öyle ise, iş hayvanlarının miktar ve kalitesinin ıslahı, geliştirilmesi meselesi, sermayenin randımanını artırmada bir problem olarak

karşımıza çıkacaktır. Diğer hayvanlar söz konusu olursa, bunların da ırk ıslahı, yenileme, bakım konuları sermaye faktörünün randımanını artırmak bakımından karşımıza problem olarak çıkacaktır.

Alet, makine ve teknik vasıtalara gelince, burada hem miktar, hem teknik evsaf, hem de iş kapasitesi ve hem de tecanüs ve standardizasyon problemleri karşımıza çıkacaktır. Hepiniz bilirsiniz ki, Türkiye’de 1950 ve 1960’lı yıllarda traktör sayısı 12,000’den 40,000’e çıktığı zaman, hariçten 80 çeşit traktör ithal etmişizdir ve bir süre sonra bunların yedek parçaları gelemeyeceği anda traktörler tarlada kalakalmıştır. Şu halde eğer bir ülkede bilhassa teknolojik gelişme kafi derecede ilerlememişse ve bu tarım alet ve makineleri dahilinde imal edilemiyorsa, bunların ithali söz konusu ise, o zaman makinenin istihsalde kullanılması hususunda çok dikkatli hareket etmek gerekir. Şöyle ki:

Birincisi, makine kıt olan dövizin israfını gerektirmektedir. Öyle ise bunun en randımanlı olacağı sahada kullanılması ve tam kapasite ile istihsale katılması gerekir. Bir makine atıl kapasitede kalıyorsa, o takdirde produktivite bakımından belki de negatif bir katkıda bulunur.

İkincisi, Türkiye gibi insan gücünün tarım sahasında tam istihdam edilemediği bir ülkede, yani emek arzı fazlalığı olan bir ülkede, makineyi emekten tasarruf sağlayıcı lüzumsuz yollarda kullanmamak gerekir. Şu halde, standardizasyon, makinenin standardize edilmesi ve en randımanlı sahalarda tam kapasitede kullanılması meselesi karşımıza çıkar. Bunun yanında, Türkiye’de zirai sanayinin geliştirilmesi ve bu tarım alet ve makinelerinin standardizasyon, kalite ıslahı konusunda durmak meselesi karşımıza çıkar. Fakat, tesisat ve istihsale yarayan binalar meselesinin sermaye ünitesinin randımanını artırmada önemli fonksiyonu vardır. Bu konuyu ele almak gerekir. Nakdi sermaye miktarı, tarım sahasındaki kredi meselesinin halli, tarım sahasında kredi kıtlığı yüzünden tefeciliğin önlenmesi karşımıza büyük bir iktisadi problem olarak çıkar. Tefecilik bir zamanlar Meclis’te araştırma konusu olmuştur. Türkiye’de yüksek faiz, zirai müstahsil için kangren haline gelmiş bir hadisedir. Maddi sermaye kıtlığı, randımanı, verimi düşürdüğü gibi, rantabiliteyi düşürmekte, sığır münker kılmakta, negatif hale getirmektedir. Öyle ise, nakdi sermaye bakımından tarımdaki sermaye problemi üzerine ciddiyetle eğilmek gerekir.

Hammadde ve malzeme unsuruna gelince, burada da tohumluk meselesi, tohum ıslahı, temizlenmesi, ilaçlanması, çiftçilere dağıtım meselesi karşımıza çıkıyor. Gübre meselesi, uzvi, kimyevi gübreleme meselesi, gübre istihsalinin

uygun ölçüde artırılması, istihsal edilen gübrenin müstahsile kadar intikal ettirilmesi ve fiyat bakımından, uygun fiyatlarda temini meselesi söz konusu olmaktadır. Hayvancılık sahasında damızlık konusunun halli, hammadde ve malzeme randımanı bakımından önemle karşımıza çıkmaktadır. Bahçe kültürleri vs. malzemelerin temini, standardizasyonu, düzenlenmesi meselesi, hammadde ve malzeme randımanı konusunda kabaca karşımıza çıkan önemli konular olmaktadır.

Bunun dışında, önemli bir konu da şudur: Bütün bu istihsal unsurları üzerinde tek tek çalışsak, hammadde üzerinde, tohumluk, damızlık, arazinin ıslahı, toprak, emek, sermaye üzerinde, alet vs üzerinde çalışırken, bütün bunların dengeli olarak istihsale katılması önem arz edecektir.

Herhangi bir noktadaki dar boğaz, tıkanma hadisesi, öbürlerinin hepsinin toplam verimini düşürecektir. Şu halde, istihsalin artırılması, istihsale katılacak olan ünitelerin herbirinden en azı, en kıtı hangisi ise ona göre toplam prodüktiviteyi tayin edecektir. Bu yüzden, dar boğazlara düşmeden, dengeli, ahenkli bir randıman artışını sağlamak ve istihsal üniteleri arasında denge ve ahenk kurarak bunu önplanda tutmak, dolayısıyla münferit verim artışlarına çalışmak gerekecektir. Aksi halde israf olacaktır, tamamen rantabl olmayan, prodüktif olmayan bir çalışmaya prodüktivite adına girilmiş olacaktır. O bakımdan bu dengeyi, emek–arazi dengesi, arazi–sermaye dengesi, mera–hayvan dengesi, tohum–arazi dengesini (çoğaltınız çoğaltabildiğiniz kadar) sağlamak gerekecektir.

Bu denge sağlanamaz ise, o takdirde gerek maddi sahada verim düşüşü, gerekse beşeri sahada bir takım işsizlik hadiseleri, noksan istihdam, gizli işsizlik, mevsimlik işsizlik hadiseleri ortaya çıkacaktır. Şu halde, mevcut beşeri faktörleri tamamen istihsalde kullanabilmek için diğer faktörlerle bunlar arasında dengeyi sağlamaya gayret etmek icap edecektir. Eğer sağlayamıyorsak, o zaman hiç olmazsa belirli oranda ahengi sağlamak suretiyle beşeri faktörün bir kısmını belki köy dışında istihdam imkanlarına veya köy içinde ek gelir imkanlarına kavuşturmak gerekecektir.

Bunun dışında sevk ve idareyi, organizasyon konusunu, çiftçi bilhassa müteşebbis durumunda bulunduğu için, işçi konusu içinde mütalaa etmek de pek büyük hata olmaz. Çünkü, çiftçinin büyük kısmı, zaten kendi başına çalışan grupta bulunduğu için sevk ve idare, organizasyon konusunda eğitim, rasyonalizasyon konuları önemlidir. Bir de muhasebe kayıtlarının tutulması küçük ünitelerde prodüktivite çalışmaları yapmak bakımından zorunludur.

Burada sanayide olduğu gibi maliyet muhasebesi vs. gibi derinleme kayıtlar söz konusu olmaz, ama basit muhasebe kayıtlarının tutulması üretkif bir çalışma bakımından bir temel faktör olarak karşımıza çıkar.

Onun dışında, hastalık ve zararlılarla mücadele, tabii afetlere karşı mücadele, su taşkınları vs. konuları üzerinde uğraşmak gerekir. Ayrıca, kooperatiflerin düzenlenmesi, işletme büyüklüklerinin, küce işletmelerin optimum hale getirilmesi, parçalı kuruluş yerlerinin düzenlenmesi meseleleri ve bunun dışında da devletin yapacağı diğer faaliyetler içinde araştırma, eğitim, yayın, toprak ve su muhafazası, pazarlama, fiyat şartlarının ıslahı, çiftçinin teşkilatlanması gibi konuları karşımıza çıkar.

Bütün bu hususları yerine getirdiğimiz zaman, statik olarak üretkivite artışını sağlamış oluruz. Halbuki, üretkivite artışı dinamik bir vakiadır. Çünkü, verim artışına katılan bütün insanlar bir maddi gaye peşinde koşar. Gelirini ve refahını artırmak ister. Halbuki, gelir ve refah artışı bizi toplumda milli gelirin dağılımı meselesi ile karşı karşıya getirir. Zira, bütün bu çalışmalar yapılsa, ziraatte veri artsa dahi fiyat politikası düzenlenmediği takdirde istihsalı artan bir ünitenin mahsullerinin fiyatları düştüğü anda, artan üretkiviteye rağmen rantabilite azalmış olur. Halbuki, nihai gaye rantabilite artışıdır, yani karlılık sağlanmalıdır. Üretkiviteye verimlilik dersek, rantabilite karlılıktır. Üretkivite, rantabiliteyi artırmak amacı ile kullanıldığı zaman mana ifade eder. Çünkü, geliri artıracaktır. Rantabilite olmadığı zaman üretkivite geri tepecektir. Müteakip yıl o çiftçi istihsalini düşürecektir. Pamuk istihsalinde ve diğer sahalarda bu durumlar çok görülmüştür.

Şu halde, bu konuda ülkelerin genel politikası önemlidir. Burada hem ülke içi, hem de milletlerarası politikalar söz konusu olacaktır. Bir ülke sanayi sahasında kendisini geliştiremezse, yani tarım ile sanayi arasında bir ahenk kuramazsa, fiyat politikasını tek başına ayarlayamaz. Şu halde, fiyat politikasını ayarlayabilmek için tarım mahsullerini dış pazarların istismarından kurtaracak şekilde, tarımı sanayi ile ahenkli bir hale getirmek gerekecektir. Aksi halde, bunlar hammadde olarak kaldığı zaman, sanayici ülkeler hammadde borsalarına hakim olduğu için fiyat manipülasyonları üretkivite artışına rağmen, o işin rantabilitesini düşürebilecektir. Güçlüğünü belirtmek için bunu arz ediyorum. Hükümetleri hemen tenkit etmek kolaydır, ama ziraatteki fiyat politikası sadece bir dahili problem değildir. Ülkenin topyekün sınai gelişmesi ile, daha doğrusu zirai sanayiın dengeli gelişmesi ile, milletlerarası borsa meseleleri ile ilgili bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır, ama Türkiye için bu önemlidir.

Eğer çiftçi geliri artmazsa, verim artışı sonucunda fiyatlarda düşüklük meydana gelirse, çiftçinin müstahsil olarak eline geçen birim fiyatlarla, müstehlike giden fiyatlar yüksek kalırsa, cemiyette fiyat seviyesi yükselmiş, buna karşılık çiftçinin elindeki gelir seviyesi aynı kalmış olur. Halbuki, bir çiftçi elde ettiği bu gelir ile diğer ihtiyaçlarını, o yükselen fiyatlar muvacehesinde sağlamaya çalışacaktır. Böylece, çiftçinin talep ettiği malların fiyatları yükselirken, arz ettiği malın fiyatındaki düşüklük çiftçinin refah seviyesini düşürmüş olacaktır. Öyle ise, fiyat politikasında, ücret, fiyat münasebetlerinde, gelir dağılımı konusunda dikkatli bir çalışma yapılmazsa, bütün bu produktivite faaliyetleri bir an için statik olarak kalır ve dinamik bir devamlılık sağlayamaz.

Bunun dışında verimliliğin istihsal, istihdam, ihracat ile ilgisi vardır. Çünkü, verimi nasıl artıracamız? Aynı insan ile daha çok iş yapacağız, daha çok hasıla sağlayacağız, daha çok patates, daha çok buğday, daha çok pamuk elde edeceğiz. Bunları, dahilinde sanayide kullanamazsak, harice ihraç edemezsek, istihsal artışı geri teper. Bu sefer ne olur? Produktiviteyi artırmak için belirli hasılayı daha az emek sarfı ile sağlamak cihetine gideriz. O zaman işsizlik çoğalmaya başlar. Halbuki, emek arzı fazla olan bir ülkede, istihdam seviyesini düşürmeden verimi artırmak gerekir. O zaman da şunu deriz. Emek arzı fazla olan bir ülkede produktivite artışı toplam istihsal artışı ile birlikte yürümeye mecburdur. Toplam istihsal artmadan verim arttığı zaman, istihdamda işsizlik ortaya çıkar, geri teper ve reaksiyon doğar. Halbuki, verim ile toplam istihsalin birlikte artması, bir süre sonra o ülkenin dahili istihlak kapasitesini aşar, ihracata yönelmek mecburiyetini ortaya çıkarır. Öyle ise, bir ülkede istihsalı, ihracat ile desteklemedikçe, produktivite artışı dinamik bir gelişme sağlayamaz.

Şu halde görülüyor ki, produktivite konusu mikro, işletme içi meseleden başlayarak, Türkiye'nin dış ticaretine, dünya politikasına kadar uzanmaktadır. Hadiseyi bütün bu veçhesi ile beraber ele aldığımız zaman, meseleyi çözüm tarzına vardırarak şekilde yürütmemiz mümkün olur.

Bilfarz: Farz edelim ki, sözgelimi
Bilmecburiye: Mecburiyetten, zorunlu olarak
Binaenaleyh: Bundan dolayı
Ekseri ahvalde: Çoğu durumda
Ekseriya: Çoğunlukla
Evsaf: Vasıf, nitelik

İhtilat: Karışıklık, karmaşa
İntaç etmek: Sonuca bağlamak,
sonuçlandırmak, bitirmek
İstihsal: Üretim
Kabil: Mümkün
Kabil değil: Mümkün değil

Kifayetsiz: Yetersiz

Mihrak: Odak

Kifayetli: Yeterli

Mukayese: Karşılaştırma, kıyas etme

Müessiriyet: Etkinlik

Müncer olmak: Sonuçlanmak, varmak

Müstahsil: Tüketici

Müstahsiliyet: Verimlilik

Müstehlik: Tüketim

Mütecanis: Tek bir cins, türdeş

Tatbikatta: Uygulamada

Tecanüs: Uyum, aynı cinsten olma

Tekaddüm etmek: Karşılık gelmek

Umumi maarif politikası: Genel eğitim politikası

Veçhe: Yön, taraf